

Maja Stepanov *
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet

УДК: 811.163.41:003.3-057.87(497.113 Novi
Sad)
DOI: 10.19090/gff.v49i1.2527
orcid.org/0000-0002-4803-7799
Originalni naučni rad

FREKVENCIJA UPOTREBE ĆIRILICE I LATINICE MEĐU SREDNJOŠKOLCIMA U NOVOM SADU**

Upotreba ćirilice i latiničnog pisma česta je tema savremenih diskusija, neretko praćena komentarima o ugroženosti ćirilice i apelima da se ona što više koristi. Iz tog razloga sprovedli smo istraživanje među učenicima *Gimnazije Jovan Jovanović Zmaj* u Novom Sadu da bismo ispitali koliko su ove tvrdnje tačne u navedenoj populaciji, koristeći anketu sa 27 pitanja vezanih za pisanje određenim pismom. U radu analiziramo odgovore na ova pitanja polazeći od pretpostavke da je latinica u češćoj upotrebi u odnosu na ćirilicu među mladim ljudima zbog faktora kao što su upotreba računara i mobilnih telefona, društvene mreže, dominacija engleskog jezika, kontakti sa drugim kulturama i sl. Cilj rada je, dakle, utvrditi kojem pismu i u kojoj prilici mladi ljudi iz Novog Sada daju prednost, koji su glavni činioci koji utiču na njihov izbor i ima li razloga za zabrinutost za opstanak ćirilice.

Ključne reči: pismo, ćirilica, latinica, srpski jezik, lingvistika, sociolingvistika.

1. UVOD

Sa brzim razvojem tehnologije u 21. veku, pre svega ekspanzijom upotrebe računara i mobilnih telefona, a time i društvenih mreža i drugih vidova upotrebe pisanog jezika koje su računar i mobilni telefon omogućili, mnogi ljudi su se zabrinuli za status i opstanak ćirilice budući da je osnovno pismo pomenutih domena najčešće latinično. Bugarski (1997: 49) smatra da je ćirilica ustupila deo svog prostora latinici kao alternativnom pismu, ali da je to sociolingvistički proces koji ne treba dramatičizovati i tvrditi da je ćirilica zbog toga na samrti. Isti autor, naime, ističe da ćirilica nije i ne može biti na samrti sve dok su dva njena najčvršća uporišta Ustav Republike Srbije, po kome je ona obavezna u službenoj upotrebi, i školstvo, budući da se sva deca najpre opismenjuju na ćirilici i da je upravo ona pismo svih udžbenika, te da nije moguće završiti školu bez potpunog

* maja.stepanov@ff.uns.ac.rs

** Rad predstavlja uređenu verziju seminarskog rada iz predmeta *Sociolingvistika* na doktorskim studijama, koji je rađen pod mentorstvom prof. dr Biljane Radić-Bojanić.

vladanja ovim pismom (Bugarski, 2021: 41, 183).

Savremena tehnologija jeste uzela maha jer je pisani tekst van škole mladim ljudima danas dostupan najpre na ekranima, i dok su se nekad rukom pisala pisma, danas se više kucaju poruke i mejlovi. Ipak, čini se da se sud o ugroženosti ćirilice izriče olako, a procenat njene upotrebe odokativno (Bugarski, 2021: 24). Empirijsko istraživanje sprovedeno za ovaj rad korak je na putu koji treba da pokaže kakva je stvarna situacija upotrebe dva pisma među mladim ljudima i ima li realnih osnova za zabrinutost.

U radu predstavljamo rezultate ankete sprovedene među učenicima *Gimnazije Jovan Jovanović Zmaj* aprila 2023. godine.¹ Ova gimnazija poznata je po tome što obrazuje učenike pretežno iz oblasti prirodnih nauka i to je bitno imati na umu jer su anketiranim učenicima primarni predmeti u školi hemija, biologija, matematika i fizika, na kojima se umnogome koriste internacionalni simboli i oznake pisani latinicom (u istraživanju su učestvovali učenici prirodno-matematičkog smera, učenici sa posebnim sklonostima za matematiku i učenici sa posebnim sklonostima za biologiju i hemiju).

Prethodna važna istraživanja na datu temu datiraju s kraja osamdesetih godina prošlog veka (Савић, Антонић 1987; Антонић 1987; Antonić 1989). Istraživanja novijeg datuma potiču iz 2011. (Степанов, Зорица, Ловре, 2011) i 2019. godine (Ђурић, 2019). U starijim istraživanjima potvrđeno je da je latinica nešto više zastupljena od ćirilice, što se objašnjava različitim sociolingvističkim faktorima, između ostalog i time što je latinica osnovno pismo u drugim delovima tadašnjeg srpskohrvatskog govornog područja i što se deca sa prostora Vojvodine prilagođavaju pismu drugog učesnika u komunikaciji (Antonić 1989: 337). Stepanov, Zorica i Lovre u svom istraživanju dve decenije kasnije dolaze do zaključka da ne postoji *izrazita* dominacija jednog od dvaju pisama, pri čemu se njihovi podaci odnose samo na Novi Sad (2011: 435), dok Đurić uočava da je u Šapcu rasprostranjena upotreba oba pisma, ali da odabir jednog ili drugog zavisi od konkretne situacije u kojoj se pismo koristi.²

¹ Ovom prilikom se zahvaljujem direktoru *Gimnazije* Radivoju Stojkoviću, profesorima koji su dozvolili da se na njihovim časovima sprovede anketiranje, kao i učenicima koji su pristali da ankete popune.

² Važni radovi na ovu temu jesu i Смоленски, Обрадовић 2010, Ивковић 2015а, Ивковић 2015б и Плавшић 2018, s tom razlikom što su oni nastali pretežno na osnovu analize zastupljenosti jednog ili drugog pisma u neposrednom okruženju, dok gorenavedeni radovi, kao i ovaj, predstavljaju rezultate nastale na osnovu anketiranja ispitanika o njihovoj ličnoj upotrebi pisma.

Smatramo da je bitno sagledati situaciju danas i uočiti kakva je ona u poređenju sa, pre svega, istraživanjima od pre oko 35 godina. Pretpostavka od koje polazimo jeste da je latinica u frekventnijoj upotrebi nego što je ranije bila, iako je već tada bila u blagoj prednosti u odnosu na ćirilicu, najpre zbog pomenutog intenzivnog uticaja tehnologije i društvenih mreža na svakodnevni život mladih ljudi, ali da ćirilica nije zaboravljena niti zanemarena u onolikoj meri kako se obično misli. Cilj rada je utvrditi kojem pismu i u kojoj prilici deca srednjoškolskog uzrasta prirodno-matematičke gimnazije u Novom Sadu daju prednost u individualnoj upotrebi³, kao i koji su glavni činioci koji utiču na njihov izbor.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U istraživanju smo koristili anketu koja je sadržavala 27 pitanja, a popunio ju je 131 učenik (56 dečaka i 75 devojčica) – 67 učenika prvog razreda i 64 učenika četvrtog razreda (maturanti). Svim učenicima maternji jezik je srpski i uglavnom su svi naučili da pišu prvo ćirilicom – samo njih 6 navelo je da je prvo naučilo latinicu, a troje da ne zna ili se ne seća. Ako su naučili da pišu sa polaskom u školu, onda su i oni prvo naučili ćirilicu jer je u svim školama u Srbiji to pismo koje se prvo uči. Iz toga proizlazi zaključak da su učenici koji su opismenjavanje započeli na latinici naučili da pišu pre škole odnosno van nje. Svega 6 učenika navelo je da govori neki jezik nacionalne manjine, od čega je samo jedno dete navelo jezik sa ćiriličnim pismom, bugarski jezik, ali i ovim učenicima je maternji jezik srpski (v. Tabelu 1).

TABELA 1: Manjinski jezici

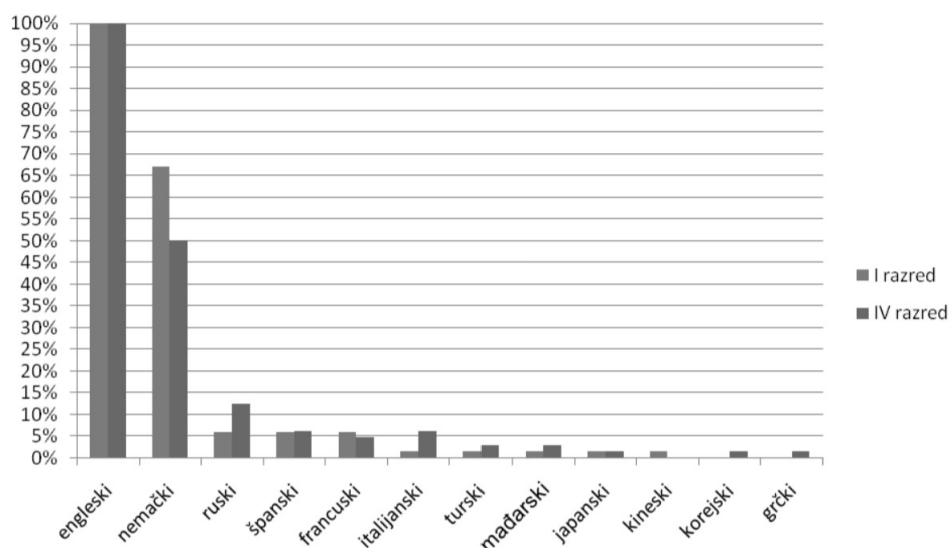
Pitanje \ Uzrast	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Da li govoriš neki jezik	mađarski	3%	3%	3%
	slovački	---	1,5%	0,75%

³ Individualna upotreba pisma je upotreba pisma kod pojedinca u svakodnevnom individualnom komuniciranju, a javna upotreba pisma je upotreba pisma u svim vrstama masovnog komuniciranja (Савић и Антонић 1987: 184).

nacionalne manjine i koji?	bugarski	---	1,5%	0,75%
Ako govoriš neki manjinski jezik, kojim ga pismom pišeš?	ćirilica	---	1,5%	0,75%
	latinica	3%	1,5%	2,25%
	ne piše ga	---	3%	1,5%
	broj anketiranih	67	64	131

Učenici su sporadično strani jezik navodili kao razlog za opredeljenje za pisanje latinicom. Engleski jezik, koji je prvi strani jezik svim ispitanicima, ipak nije uticao na to da oni češće pišu ovim pismom i srpski jezik.⁴ Pored engleskog, 76% učenika uči još barem 1 strani jezik. Najviše je onih koji uče 2 strana jezika, a to je 59% ispitanika. Nije zanemarljivo ni to što 15,5% učenika uči 3 strana jezika, a po 1 učenik 4 odnosno 5 stranih jezika (1,5% ispitanika), od kojih se većina piše latiničnim pismom. Ruski kao drugi strani jezik uči 9% učenika. Dvoje kao treći strani jezik uči japanski, a po 1 dete kineski, korejski i grčki jezik (jezici sa posebnim pismima). Ipak, ova deca kao drugi jezik uče neki od jezika sa latiničnim pismom, a ne ruski. Od jezika sa latiničnim pismom uče se nemački, italijanski, francuski, španski, mađarski i turski (v. Grafikon 1).

⁴ Učenici prvog razreda engleski jezik uče minimalno 9, a maturanti minimalno 12 godina. Naime, među prvacima je 34%, a među maturantima 39% učenika počelo da uči engleski pre polaska u prvi razred, tako da oni uče taj jezik duže od 9 odnosno duže od 12 godina.

GRAFIKON 1: Odgovori na pitanje *Koji/e strani/e jezik(e) učiš?*

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Od učenika se tražilo da daju odgovor na pitanje *Kojim pismom obično pišeš rukom?* sa potpitanjima *a) u školi kad hvataš beleške* i *b) kod kuće*. Na taj način hteli smo da vidimo, osim toga koje pismo češće koriste, i to da li koriste različita pisma u različitim prilikama. Njih 65,5% izjasnilo se da u školi piše ćirilicom, 24% latinicom i 10,5% da koriste oba pisma. Kada pišu kod kuće, situacija je gotovo identična. Broj onih koji kod kuće pišu samo latinicom u odnosu na upotrebu latinice u školi povećava se na 24,5%, a onih koji koriste oba pisma smanjuje na 10% tako da ovi podaci pokazuju da učenici u ove dve prilike koriste uglavnom isto pismo, i da je to kod većeg broja učenika ćirilica. Bitno je naglasiti i da učenici prvog razreda češće pišu latinicom nego maturanti (v. Tabelu 2).⁵

⁵ Precizne razlike u odgovorima na sva pitanja između učenika I i IV razreda mogu se videti u tabelama ispod pasusa. U tekstu rada navodimo prosečne vrednosti, sa isticanjem razlika u odgovorima prvaka i maturanata onda kada su приметne.

TABELA 2: Odnos između ćirilice i latinice u pisanju

Uzrast Pitanje	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Kojim pismom obično pišeš rukom u školi kad hvataš beleške?	ćirilica	62%	69%	65,5%
	latinica	28%	20%	24%
	ćirilica i latinica	10%	11%	10,5%
Kojim pismom obično pišeš rukom kod kuće?	ćirilica	61%	69%	65%
	latinica	30%	20%	25%
	ćirilica i latinica	9%	11%	10%
	broj anketiranih	67	64	131

Druga je stvar da li oni u ovim situacijama pišu štampana ili pisana slova. Pokazalo se da postoje razlike. Naime, dok između štampane ćirilice i štampane latinice nema izrazito velike disproporcije – ćirilicom piše 52,5% učenika, latinicom 38,5% i štampanu verziju oba pisma podjednako koristi 9% učenika – nesklad se pokazao znatno većim kada se od učenika tražilo da se izjasne o pisanju pisanih slova. Tako će za pisanom ćirilicom posegnuti čak 86,5% đaka, za latinicom 8%, dok 4% učenika naporedo koristi obe varijante i jednog i drugog pisma, a 1,5% ne piše nikad pisanom latinicom (v. Tabelu 3).⁶ Veoma slaba

⁶ Kod ovog pitanja takođe su postojala potpitanja o upotrebi štampane i pisane ćirilice i latinice *u školi* i *kod kuće*, ali pošto je situacija približno ista, uzeli smo prosek upotrebe štampane i pisane verzije pisma u ove 2 prilike. Inače, disproporcija između prvaka i maturanata u upotrebi pisane/štampane ćirilice/latinice sada je neutralisana.

upotreba pisane latinice može biti tumačena činjenicom da se ona posljednja uči i najverovatnije najmanje uvežbava. Samim tim ostaje daleka deci uzrasta 8–9 godina, kojima sasvim dovoljno poteškoća predstavlja već to što moraju da razgraniče dva pisma kao dva odelita sistema i da ih ne mešaju budući da, između ostalog, ćirilica i latinica poseduju određeni broj identičnih grafema koje reprezentuju različite foneme. Ipak, štampana latinica, iako se uglavnom uči posle ćirilice, neće zbog vremena usvajanja ostati zanemarena, a više o faktorima koji na to utiču biće reči nešto kasnije.

TABELA 3: Odnos između štampanih i pisanih slova

Uzrast Pitanje	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Kojim pismom pišeš štampana slova u školi?	ćirilica	54%	55%	54,5%
	latinica	34%	36%	35%
	ćirilica i latinica	12%	9%	10,5%
Kojim pismom pišeš štampana slova kod kuće?	ćirilica	48%	53%	50,5%
	latinica	45%	39%	42%
	ćirilica i latinica	7%	8%	7,5%
Kojim pismom pišeš pisana slova u školi?	ćirilica	91%	86%	88,5%
	latinica	4,5%	9%	6,75%
	ćirilica i latinica	3%	5%	4%
	ne piše	1,5%	---	0,75%
Kojim pismom pišeš pisana slova kod kuće?	ćirilica	85%	84%	84,5%
	latinica	7,5%	11%	9,25%
	ćirilica i latinica	1,5%	5%	3,25%

	ne piše	6%	---	3%
	broj anketiranih	67	64	131

Ponovo sa ciljem da se ustanovi da li đaci za određenu priliku vezuju određeno pismo postavljamo pitanja *Kojim pismom pišeš na času srpskog jezika?* i *Kojim pismom pišeš na časovima prirodnih nauka (matematika, hemija, fizika)?*. Interesantno je da većina učenika na času maternjeg jezika piše ćirilicom – 88,5% od ukupnog broja ispitanika. Za latinicu se opredeljuje 10% učenika, a samo 1,5% navodi da piše i ćirilicom i latinicom. Na časovima prirodnih predmeta situacija se menja i tada ćirilicu upotrebljava znatno manje učenika – 60,5%, iako i dalje duplo više u odnosu na latinicu, kojom tada dosledno piše 29,5% đaka, dok 10% naizmenično koristi oba pisma (v. Tabelu 4). Ovakvi odgovori možda govore o tome da se deca osećaju dužna da na času maternjeg jezika koriste ćirilično pismo, ali i o, svesnom ili nesvesnom, uticaju internacionalnih latiničnih simbola i formula na to da se određeni procenat dece opredeli za latinicu na časovima prirodnih predmeta. Na časovima prirodnih nauka pri ćirilici češće ostaju učenici IV nego I razreda.

TABELA 4: Odnos između pisama na časovima srpskog jezika i na časovima prirodnih nauka

Uzrast Pitanje	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Kojim pismom pišeš na času srpskog jezika?	ćirilica	89,5%	87,5%	88,5%
	latinica	9%	11%	10%
	ćirilica i latinica	1,5%	1,5%	1,5%
Kojim pismom pišeš na časovima	ćirilica	54%	67%	60,5%
	latinica	37%	22%	29,5%

prirodnih nauka (matematika, hemija, fizika)?	ćirilica i latinica	9%	11%	10%
	broj anketiranih	67	64	131

U vezi sa tim da li je to njihova slobodna volja, učenici su imali zadatak da odgovore na pitanja *Da li te profesori uslovljavaju kojim pismom da pišeš i Ako da, navedi na časovima iz kojih predmeta je to slučaj*. Rezultati odgovora na ova pitanja mogu biti povezani sa prethodno navedenim odgovorima koji ukazuju na izrazito frekventnu upotrebu ćirilice na času srpskog jezika jer su oni koji su odgovorili potvrdno, a to je 44,5% učenika, napisali da se od njih zahteva određeno pismo samo na pismenom zadatku iz srpskog jezika, i to ćirilica.⁷ Nekolicina je navela i da profesorka biologije traži da pišu ovim pismom, dok je 1 maturantkinja istakla da profesori svih predmeta traže da prezentacije koje učenici prave kod kuće budu na ćirilici. Ostatak učenika, dakle 55,5%, izjasnio se da profesori ne insistiraju na jednom ili drugom pismu (v. Tabelu 5).⁸ To može biti pokazatelj da ovaj procenat učenika zahtev profesora srpskog jezika na času pismenog zadatka o obaveznoj upotrebi ćirilice ne registruju kao naročit zahtev. Sve ovo je, takođe, pokazatelj da profesori smatraju da su učenici u srednjim školama dovoljno zreli da mogu sami da odluče kojim pismom će pisati i da je kod njih verovatno već formirana navika. Iz odgovora učenice koja je navela da prezentacije moraju biti na ćirilici zaključujemo da profesori verovatno ne pregledaju sveske učenika. Mogli bismo protumačiti da taj domen upotrebe pisma smatraju privatnim, ali da im je bitno koje pismo koriste kada treba nešto da se prezentuje čitavom odeljenju, dakle kada se radi o domenu upotrebe pisma koji se može smatrati javnim.

⁷ Napominjemo da prilikom analize odgovora kao uslovljavanje nismo tumačili odgovore u kojima su deca pisala da se od njih na časovima stranih jezika traži da pišu određenim pismom. Takav odgovor dala su 3 učenika prvog razreda iz istog odeljenja, od kojih sva trojica uče engleski i nemački, a 1 od njih i ruski kao treći strani jezik.

⁸ Primitne su razlike u odgovorima učenika I i IV razreda, ali ovoga puta to nema veze sa uzrastom, nego sa tim ko su im predmetni profesori.

TABELA 5: Zahtev da se piše određenim pismom

Uzrast Pitanje	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Da li te profesori uslovljavaju kojim pismom da pišeš?	da	33%	56%	44,5%
	ne	67%	44%	55,5%
Ako da, navedi na časovima iz kojih predmeta je to slučaj.	srpski jezik i književnost	33%	54,5%	43,75%
	biologija	---	11%	5,5%
	prezentacije iz svih predmeta	---	1,5%	0,75%
	broj anketiranih	67	64	131

Da učenicima takav zahtev ne predstavlja problem vidi se iz odgovora na pitanje *Da li ti smeta kada profesor zahteva da se piše ćirilicom?* budući da se 55% izjasnilo da im ne smeta *nimalo*, a 37,5% da im je *svejedno*. Samo 7,5% navodi da im *smeta* zahtev tog tipa. Sa latinicom je nešto drugačije stanje⁹ jer 35% kaže da im ne smeta *nimalo* ako moraju da pišu latinicom, 42% da im je *svejedno*, a 19% navodi da im takav zahtev *smeta* (v. Tabelu 6). Na osnovu odgovora na ova dva pitanja dâ se zaključiti da velikoj većini učenika ne predstavlja problem da se prilagode traženom zahtevu, a da je među onima kojima to smeta više onih kojima smeta zahtev da pišu latinicom. To ipak govori o većoj naklonjenosti ćirilicom

⁹ Anketa je sadržala i pitanje *Da li ti smeta kada profesor zahteva da se piše latinicom?* i iako smo videli da od profesora uglavnom samo profesor srpskog na pismenom zadatku zahteva ćirilicu, učenici su uredno odgovorili i na ovo pitanje. Samo njih 2 navelo je da niko ne zahteva latinicu, a 3 nije odgovorilo, što ćemo protumačiti na isti način (to je 4% učenika). Ostali su odgovorili verovatno imajući na umu to *kako bi se osećali kada bi od njih bilo traženo da pišu latinicom*.

pismu.¹⁰

TABELA 6: Osetljivost na zahtev da se piše određenim pismom

Uzrast Pitanje	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Da li ti smeta kada profesor zahteva da se piše ćirilicom?	nimalo	55%	55%	55%
	svejedno mi je	37,5%	37,5%	37,5%
	smeta mi	7,5%	7,5%	7,5%
Da li ti smeta kada profesor zahteva da se piše latinicom?	nimalo	37%	33%	35%
	svejedno mi je	45%	39%	42%
	smeta mi	16,5%	22%	19%
	niko ne zahteva latinicu	1,5%	6%	4%
	broj anketiranih	67	64	131

Što se tiče mešanja slova ćirilice i latinice, učenici su se izjasnili na sledeći način: kada piše ćirilicom, 84% učenika ne meša *nikada* grafeme dva pisma, 12,5% to čini *ponekad*, 1,5% *često* i 2% dosledno, tj. *uvek*. Kada piše latinicom, 75,5% *nikada* nema problema sa mešanjem grafema, 17,5% ih meša *ponekad*, 3% *često* i 4% *đaka uvek* (v. Tabelu 7). Ovi podaci govore da učenici bolje znaju ćirilicu, moguće zbog toga što nju češće koriste.¹¹ Svakako bi trebalo preduzeti nešto da se procenat učenika koji ponekad, često ili uvek mešaju grafeme dva

¹⁰ U vezi sa ovim vredno je dati napomenu da su svi anketni listovi kucani latiničnim pismom i da su se među učenicima našli oni koji su tokom anketiranja pitali koji je razlog za to. Videli smo da se 65,5% učenika izjasnilo da primarno piše ćirilicom kada piše rukom, a 58% njih je anketu popunilo pišući ovim pismom. To govori da se određeni broj učenika prilagodio pismu ankete, ali i da veći broj njih uistinu češće koristi ćirilicu jer latinica na papiru nije uticala da popune anketu pišući tim pismom.

¹¹ Razlog za mešanje pisama među mladima mogao bi biti nedostatak prakse pisanja rukom jer se sve više kuca, pa samim tim i ne razmišlja o grafemama, a isto tako se snimaju glasovne poruke umesto pisanja/kucanja teksta.

pisma, kojim god pismom pisali, smanji i svede na minimum, a to je, čini se, ponajpre posao za učitelje u osnovnim školama.

TABELA 7: Mešanje ćirilice i latinice

Uzrast Pitanje	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Da li mešaš ćirilična i latinična slova kada pišeš ćirlicom?	nikad	86,5%	81%	84%
	ponekad	9%	16%	12,5%
	često	1,5%	1,5%	1,5%
	uvek	3%	1,5%	2%
Da li mešaš ćirilična i latinična slova kada pišeš latinicom?	nikad	73%	78%	75,5%
	ponekad	21%	14%	17,5%
	često	4,5%	2%	3%
	uvek	1,5%	6%	4%
	broj anketiranih	67	64	131

U vezi sa ovim problemom moglo bi biti gore pomenuto sve ređe čitanje knjiga. To je činjenica koju potvrđuju profesori srpskog jezika. Deca neredovno čitaju školsku lekturu, a česti su i slučajevi da slušaju audio-verziju umesto čitanja. Naime, 51% učenika redovno koristi audio-knjige, i to maturanti u znatno većoj meri nego prvaci. Donekle je optimističan procenat onih koji češće i radije čitaju – radi se o 87% ispitanika, dok 10% češće a i radije sluša audio-verziju, a 3% podjednako praktikuje i jednu i drugu aktivnost i svejedno im je da li čitaju ili slušaju (v. Tabelu 8).

Sasvim je neočekivan podatak da 70,5% ispitanika ima instaliranu ćiriličnu tastaturu na telefonu, među kojima je znatno više maturanata. Iako je 48% učenika *nikada ne koristi*, 43% je koristi *ponekad*, 2% *često*, a 7% *uvek* (v. Tabelu 8). Dakle, više od 50% ispitanika makar nekada koristi ćiriličnu tastaturu na telefonu i to je podatak koji ohrabruje jer ako uzmemo u obzir da su deca

srednjoškolskog uzrasta često pod uticajem starijih drugara, onda možemo očekivati da se taj procenat postepeno povećava.

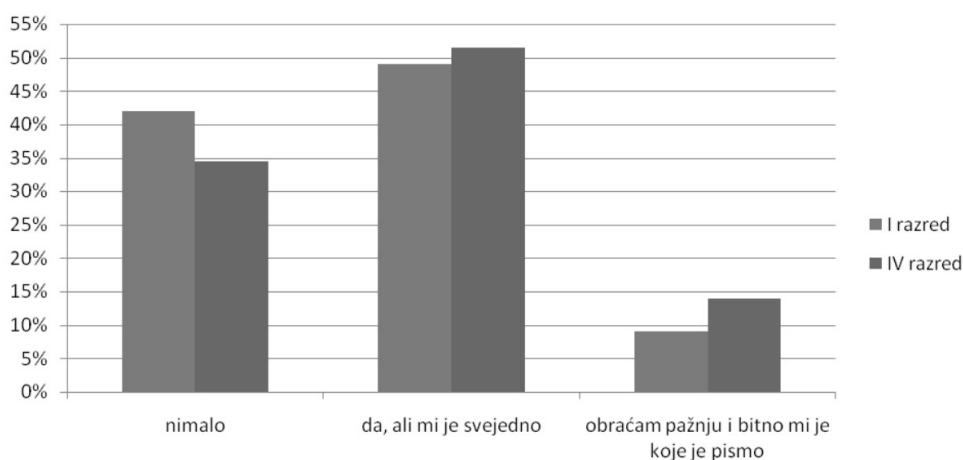
TABELA 8: Pismo i savremene tehnologije

Uzrast Pitanje	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Da li koristiš audio-knjige?	da	39%	62,5%	51%
	ne	61%	37,5%	49%
Da li češće čitaš ili koristiš audio-knjige?	čitam	91%	86%	88,5%
	audio-knjige	7,5%	12,5%	10%
	podjednako	1,5%	1,5%	1,5%
Da li radije čitaš ili koristiš audio-knjige?	čitam	86,5%	84,5%	85,5%
	audio-knjige	9%	12,5%	10,75%
	podjednako	4,5%	3%	3,75%
Da li imaš instaliranu ćiriličnu tastaturu na telefonu?	da	61%	80%	70,5%
	ne	39%	20%	29,5%
Da li koristiš ćiriličnu tastaturu na telefonu kada pišeš tekst na	nikad	48%	48,4%	48%
	ponekad	45%	40,6%	43%
	često	3%	1,5%	2%

srpskom jeziku?	uvek	4%	9,5%	7%
	broj anketiranih	67	64	131

Kada čitaju, ispitanici uglavnom ne obraćaju pažnju na to kojim pismom je napisan tekst pred njima. Procenat onih koji obraćaju pažnju i kojima je bitno pismo koje čitaju jeste 11,5%. Ostatak ili ne obraća pažnju na to, ili obrate pažnju, ali im nije bitno (v. Grafikon 2). Bugarski (2021) smatra da je to najbolji dokaz da smo u sebe ugradili dva pisma i da osećamo da su ona oba naša.

GRAFIKON 2: Odgovori na pitanje *Da li obraćaš pažnju na to kojim pismom je napisana knjiga ili tekst koji čitaš?*

Na dva pitanja od učenika se očekivalo da daju opisni odgovor. Jedno od njih ticalo se razloga zbog kojih koriste jedno od dva pisma. Sve odgovore podelićemo u tri grupe u zavisnosti od toga da li pišu ćirilicom, latinicom ili koriste oba pisma. Po uzoru na Антоњић (1987) izdvajamo razloge *unutrašnje* i razloge *spoljašnje motivacije*¹² i uže semantičke grupe u okviru njih.¹³

Od odgovora dece koji pišu ćirilicom više je onih koji pripadaju unutrašnje motivisanom ponašanju:

¹² Unutrašnja motivacija pokreće pojedinca na izvođenje aktivnosti radi unutrašnjeg zadovoljstva, dok kod spoljašnje motivisanog ponašanja pojedinac nastoji da izvođenjem aktivnosti ostvari neki spoljašnji cilj (Kodžopeljić, Pekić 2017: 149).

¹³ Učenici su često navodili više od 1 razloga.

(1) osećaj koji izaziva pisanje ćirilicom (41%) (*lakše mi je da pišem ćirilicom, lepše pišem ćirilicom, brže pišem ćirilicom, više volim da pišem ćirilicom, čitkije mi je, prijatnije mi je, urednije mi je*);

(2) navika koja potiče od dužine i frekvencije upotrebe (34%) (*navikao sam jer je duže koristim, prirodno mi je da pišem ćirilicom, prvu sam je naučio, češće je koristim*);

(3) osećaj dužnosti pisanja ćirilicom (11%) (*smatram da tako treba jer sam iz Srbije, ćirilica je srpsko pismo, živim u Srbiji i želim da pišem ćirilicom*);

(4) kvalifikacija pisma (5%) (*ćirilica je lepše pismo, ćirilica je superiornije pismo*).

Kao spoljašnje motivisane faktore deca nabrajaju sledeće:

(1) škola (7%) (*nastava je na ćirilici, u školi se koristi ćirilica, udžbenici su na ćirilici, učiteljica i nastavnici većinom pišu na ćirilici, u osnovnoj školi se tražilo da pišemo ćirilicom, da bi se uočavale merne jedinice i oznake na prirodnim predmetima*);

(2) ravnoteža (2%) (*na telefonu i računaru koristim latinicu pa da je ne zaboravim, svuda se piše latinicom a treba negovati oba pisma*).

Učenici koji pišu latinicom kao faktore koji proizlaze iz unutrašnje motivacije navode:

(1) osećaj koji izaziva pisanje latinicom (69%) (*lakše mi je da pišem latinicom, brže pišem latinicom, lepše pišem latinicom, više volim da pišem latinicom, čitkije mi je, urednije mi je, udobnije mi je*);

(2) navika koja potiče od dužine i frekvencije upotrebe (19%) (*navikao sam, prvo sam naučio latinicu, češće koristim latinicu*);

(3) kvalifikacija pisma (4%) (*latinica mi je lepša, latinica lepše izgleda*).

Faktori koji spadaju u spoljašnju motivaciju jesu sledeći:

(1) strani jezici (4%) (*često ubacujem engleski kad pišem na srpskom*);

(2) škola (2%) (*udžbenici i školski materijali su često na latinici*);

(3) okolina (2%) (*latinica je više prisutna svuda u okolini*).

Kod učenika koji su napisali da podjednako koriste oba pisma, odabir jednog ili drugog posledica je unutrašnje ili spoljašnje motivacije.¹⁴ Faktori unutrašnje motivacije jesu sledeći:

(1) osećaj koji izaziva pisanje određenim pismom (46%) (*od raspoloženja zavisi kojim ću pismom pisati, zavisi koliko brzo / lepo / čitko / pregledno želim da pišem*);

(2) ravnoteža (14%) (*koristim oba pisma da ne bih nijedno zaboravila, u*

¹⁴ Tri učenika (11%) navela su da menjaju pisma bez posebnog razloga.

školi se koristi ćirilica pa u drugim prilikama pišem latinicom radi održavanja balansa, telefon je na latinici i to me povuče, a kad se setim pišem ćirilicom da je ne bih zanemarila);

Kao jedini faktor spoljašnje motivacije za upotrebu dva pisma navodi se:

(1) škola (29%) (*pišem kako piše profesor, moje pismo zavisi od predmeta u školi, za svaki predmet vezujem određeno pismo, latinicom pišem samo na prirodnim predmetima zbog latiničnih oznaka, latinicom pišem samo na predmetima stranih jezika*).

Vidimo da u sve tri grupe preovlađuju unutrašnje motivisani razlozi i da je među njima najizraženiji *osećaj koji izaziva pisanje određenim pismom*. To znači da se deca opredeljuju za pismo na osnovu unutrašnjeg osećaja, što naročito dolazi do izražaja kod onih učenika koji podjednako koriste ćirilicu i latinicu, a koji navode da odabir pisma zavisi od raspoloženja ili da nema posebnog razloga zbog kojeg se opredeljuju za jedno ili drugo.

Drugo pitanje na koje se od đaka očekivao opisni odgovor u kojem bi izneli svoje mišljenje odnosilo se na ugroženost ćirilice. Pre obrazloženja trebalo je da daju svoju procenu o ugroženosti ćirilice tako što bi se opredelili za 1 od 4 ponuđena odgovora: da je ćirilica ugrožena *a) nimalo, b) malo, c) dosta ili d) veoma*. Oko $\frac{1}{4}$ učenika, tačnije 24,5%, smatra da ćirilica nije *nimalo* ugrožena, 36% smatra da je ona *malo* ugrožena, 22% da je *dosta* ugrožena, a 16% *veoma* (1,5% učenika nije odgovorilo na pitanje) (v. Tabelu 9).

TABELA 9: Ugroženost ćirilice

Uzrast Pitanje	Odgovor	I razred	IV razred	Prosek
Da li smatraš da je ćirilica ugrožena time što su tastature na mobilnim telefonima i računarima uglavnom podešene na	nimalo	19%	28%	23,5%
	malo	51%	42%	46,5%
	dosta	21%	16%	18,5%

latinično pismo?	veoma	9%	14%	11,5%
Da li smatraš da je ćirilica generalno ugrožena?	nimalo	18%	31%	24,5%
	malo	36%	36%	36%
	dosta	28%	16%	22%
	veoma	15%	17%	16%
	bez odgovora	3%	---	1,5%
	broj anketiranih	67	64	131

Oni koji smatraju da je ćirilica ugrožena navodili su različite razloge za to, koje klasifikujemo u nekoliko grupa:

(1) tehnologija (30%) (*računari, telefoni, latinične tastature, sajtovi na internetu, društvene mreže, sve ređe se piše rukom, sve manje se čitaju knjige u fizičkom obliku*);

(2) kontakti kultura (29%) (*uticaj stranih jezika, uticaj engleskog jezika, latinica je zastupljenija u svetu, uticaj zapadnjačkih kultura i globalizacija, korišćenje stranih reči, emigracije u zemlje gde se koristi latinično pismo, jezici nacionalnih manjina uglavnom se pišu latinicom*¹⁵);

(3) mogućnost da se srpski jezik piše latinicom (25%) (*latinica je rasprostranjenija, ćirilica je ugrožena samim tim što koristimo latinicu, funkcionalnost/praktičnost latinice, generalno sve manje koristimo ćirilicu jer nismo u obavezi, manjak svesti o važnosti pisanja ćirilicom*);

(4) okruženje (16%) (*prevodi filmova i serija, sadržaji na televiziji, reklame na ulici, nazivi lokala / prodavnica / marketa / firmi / kompanija / proizvoda i knjige su sve češće na latinici, deca koja još ne pišu najpre se susreću s latinicom*).

Stavovi ovih učenika povezani su sa činjenicom da oni uvek pišu ćirilicom, da ne dozvoljavaju nijednom navedenom razlogu da utiče na njihovu ličnu upotrebu pisma, te da u svakoj prilici teže tome da istaknu značaj ćirilice i važnost negovanja ovog pisma.

¹⁵ S obzirom na to da je veoma mali broj učenika naveo da govori neki jezik nacionalne manjine, činjenica da učenici navode jezike nacionalnih manjina kao razlog za učestalije korišćenje latinice govori o svesnosti dece da žive u multinacionalnoj, odnosno višejezičnoj sredini.

4. ZAKLJUČAK

Istraživanje koje je sprovedeno na malom broju ispitanika pokazalo je da učenici *Gimnazije Jovan Jovanović Zmaj* u Novom Sadu u pisanju rukom češće koriste ćirilicu nego latinicu. Iako minimalno 9 godina uče engleski kao prvi strani jezik, a 4 godine većina i neki drugi strani jezik čije je pismo latinica, to nije navelo đake da svoj maternji jezik pretežno pišu ovim pismom. Profesori u školama uglavnom ih ne uslovljavaju koje pismo da koriste, pa ipak na času srpskog jezika gotovo svi pišu ćirilicom, dok se na časovima prirodnih predmeta određeni procenat učenika opredeli za latinično pismo, pre svega zbog simbola i formula, ali i dalje više od polovine i tada koristi ćirilicu. Učenici ne smatraju da latinica predstavlja veliku opasnost po egzistenciju ćirilice, ali su svesni da je ćirilica pismo koje treba negovati i da ne treba dozvoliti da savremene tehnologije i kontakti sa drugim jezicima i kulturama utiču na to da je zanemarimo.

Iako je u pitanju veoma malo istraživanje, ono nas ipak podstiče da ne verujemo u olako izricane sudove o potencijalnoj smrti ćirilice. Anketu su popunili mladi ljudi koji uveliko koriste mobilne telefone i računare, slušaju audio-knjige i čiji su glavni predmet interesovanja prirodne nauke, a koji i pored svega toga pretežno pišu ćirilicom kada pišu rukom i neretko na telefonima koriste ćirilicu tastaturu. Rezultati istraživanja govore upravo o onome o čemu govori i Bugarski – da nema stvarne opasnosti da će ćirilica nestati i da priče o njenoj ugroženosti služe skretanju pažnje sa pravih problema u vezi sa pismom i jezikom, a to su pre svega visok procenat funkcionalno nepismenih ljudi u Srbiji i nizak nivo jezičke kulture (Bugarski, 2021: 161). Bilo bi dobro da neko od narednih istraživanja uključi učenike društveno-jezičkih i humanističkih usmerenja i učenike filoloških škola čiji bi se rezultati mogli uporediti sa našim, a onda i izvesti zaključci na osnovu oba istraživanja, gde bi eventualne razlike u zavisnosti od disciplinarnog usmerenja i interesovanja učenika bile neutralisane.

Maja Stepanov

FREQUENCY OF USE OF CYRILLIC AND LATIN SCRIPTS AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS IN NOVI SAD

Summary

The use of the Cyrillic and Latin scripts is a very common topic of discussion these days, usually accompanied by comments about the Cyrillic script being endangered and appeals to use it as much as possible. This paper represents an analysis of the responses from a survey conducted among students in *Jovan Jovanović Zmaj* grammar school in Novi Sad.

The survey consisted of 27 questions related to writing in a specific script. The initial hypothesis was that the Latin script is used more often than Cyrillic among young people, and the analysis of the responses was supposed to confirm or refute this hypothesis. The aim of the paper was to determine which scripts were preferred among young people from Novi Sad and on which occasion, what the main factors which influence their choice are and if there is any reason to be worried about the survival of the Cyrillic script. The research showed that the students of *Jovan Jovanović Zmaj* grammar school in Novi Sad use the Cyrillic script more often than Latin when writing by hand and that it is their personal choice, i.e. that the teachers rarely require them to write in a specific script. The students don't think that the Latin script poses a threat for the existence of the Cyrillic script, but they are aware of the fact that the Cyrillic script is the one which needs to be nurtured.

Key words: script, Cyrillic, Latin, Serbian language, linguistics, sociolinguistics.

LITERATURA

- Антонић, Ивана (1987). Употреба ћирилице и латинице у основним и средњим школама у Новом Саду. *Прилози проучавању језика*. бр. 23: 129–152.
- Antonić, Ivana (1989). Upotreba pisma u privatnim vidovima komunikacije (rezultati pilot-istraživanja u osnovnim i srednjim školama u SR Srbiji). *Sveske*. br. 26–27: 327–346.
- Bugarski, Ranko (1997). Za srpskohrvatski jezik sa oba pisma (prilog raspravi o ustavnom određenju jezika i pisma u SR Srbiji). U: *Jezik od mira do rata*. Beograd: Čigoja štampa. 46–51.
- Bugarski, Ranko (2021). Saga o ćirilici. U: *Saga o ćirilici: ogledi o jeziku i nacionalizmu*. Beograd: Biblioteka XX vek. 21–59.
- Bugarski, Ranko (2021). Priče o ugroženosti ćirilice služe da prikriju veliki broj nepismenih. U: *Saga o ćirilici: ogledi o jeziku i nacionalizmu*. Beograd: Biblioteka XX vek. 157–162.
- Bugarski, Ranko (2021). Ćirilica nije egzistencijalno ugrožena, ona ne može i neće nestati. U: *Saga o ćirilici: ogledi o jeziku i nacionalizmu*. Beograd: Biblioteka XX vek. 183–188.
- Bugarski, Ranko (2021). Ćirilica i latinica jednako su i istinski naša u jedinom važnom smislu. *Dnevni list Danas* (24. 10. 2021. u 18.51). <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/cirilica-i-latinica-jednako-su-i-istinski-nasa-u-jedinom-vaznom-smislu/> [pristupljeno 14. 2. 2024. god.]

- Ђурић, Срђан (2019). Ставови о употреби писама на територији Општине Шабац. *Прилози проучавању језика*. бр. 50: 197–210.
- Ивковић, Дејан (2015а). Језички крајолик Србије (први део). Перцепција присуства ћирилице и латинице у јавној сфери. *Antropologija*. br. 15, sv. 2. 87–110.
- Ивковић, Дејан (2015б). Језички крајолик Србије (други део). Жанровска дијграфија и семиотизација писама. *Antropologija*. br. 15, sv. 3. 69–99.
- Kodžopeljić, Jasmina i Jasmina Pečić (2017). *Psihologija u nastavi: odabrane teme iz psihologije obrazovanja (udžbenik za studente nastavničkih grupa)*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Плавшић, Првослав (2018). *Ћирилица у личној употреби и јавној комуникацији (Резултати истраживања преко интернета)*. Београд: Министарство културе и информисања / Завод за проучавање културног развоја Србије.
- Савић, Свенка и Ивана Антонић (1987). Писма у употреби. *Књижевност и језик*. бр. 3-4: 183–201.
- Смоленски, Никола и Горан Обрадовић (2010). Ћирилица и савремене информационе технологије: Стање и перспективе 2010. <https://vdocuments.mx/nikola-smolenski-goran-obradovic-cirilica-i-savremene-informacione-tehnologije.html> [pristupljeno 14. 2. 2024. god.]
- Степанов, Страхиња, Ивана Зорица и Тајана Ловре (2011). Употреба писама у Новом Саду. У: Васић, Вера и Гордана Штрбац (ур.). *Говор Новог Сада*. Св. 2, *Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику. 411–438.